

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1934

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

STEFAN ZWEIG

ΝΙΤΣΕ*

Η ΕΒΔΟΜΗ ΜΟΝΑΞΙΑ

Ο μεγάλος σπρώχνεται, βασανίζεται, μαρτυράει, ώσπου διπλώνεται στη μοναξιά του.

«Ω μοναξιά, μοναξιά, χώρα μου», αυτό είναι το μελαγχολικό τραγούδι που βγαίνει απ' τον παγερό κόσμο της σιωπής. Ο Ζαρατούστρας συνθέτει το τραγούδι του, το τραγούδι του που προηγείται της τελευταίας νύχτας, το τραγούδι της αιώνιας επιστροφής. Γιατί η μοναξιά δεν υπήρξε πάντα ή μοναδική κατοικία του ταξιδιώτη, το παγωμένο του σπίτι, ή πέτρινή του στέγη. Βρέθηκε σ' ένα σωρό πολιτείες κι' άπειρα ταξίδια πνευματικά έκανε. Συχνά δοκίμασε να της ξεφύγει πηγαινώντας σε μιάν άλλη χώρα. Πάντα όμως ξαναγυρίζει σ' αυτήν πληγωμένος, εξαντλημένος, απαλλαγμένος απ' τις πλάνες, στην «πατρίδα του, τη μοναξιά».

Όμως, ταξιδεύοντας πάντα μαζί μ' αυτόν, τον άνθρωπο των μεταμορφώσεων, κι' η ίδια βρέθηκε μεταμορφωμένη έτσι πού, όταν εκείνος κοιτάζει το πρόσωπό της, μένει κατάπληκτος: τόσο του έγινε όμοια σ' αυτή την πολύκαιρη συναναστροφή! Έγινε πιο σκληρή, πιο ώμη, πιο όρμητική, ακριβώς σαν τον ίδιο. Έμαθε να κάνει τον καθένα να υποφέρει και ν' αντρείβεται στον κίνδυνο. Κι' αν τη φωνάζει ακόμη, χαϊδευτικά, φιλενάδα του, αγαπητή και πολύ γνώριμη μοναξιά

του, όμως από καιρό αυτό το όνομα δεν του άρεσει: έχει γίνει τέλεια μόνωση, ή έσχατη και έβδομη μοναξιά. Τουτό δε θά πει πως είναι μοναχός: θά πει πως είναι ολότελα ξεχασμένος. Γύρω από το Νίτσε της τελευταίας εποχής της ζωής του, είναι γραμμένο ένα φοβερό κενό, μιá σιωπή που τρομάζει: κανείς έρημίτης, κανείς αναχωρητής της έρήμου, κανείς στυλίτης δεν ξεχάστηκε έτσι. Γιατί όλοι αυτοί οί φανατικοί της πίστης τους έχουν ακόμα το Θεό τους, πού ή σκιά του είναι μές στην καλύβα τους και πέφτει από τά ύψη της στήλης τους. Μά αυτός, «ό φονιάς του Θεού», δεν έχει κοντά του ούτε Θεό, ούτε άνθρωπο. «Όσο πιο πολύ ζυγώνει το έγώ του, τόσο περισσότερο φεύγει μακριά απ' τον κόσμο. Όσο πιο πολύ τραβάει το ταξίδι του, τόσο περισσότερο «ή έρημος απλώνεται γύρω του». Συχνά, τά πιο έρημικά βιβλία βλέπουν να μεγαλώνει άργά και σιωπηλά ή μαγνητική δύναμη που άσκοουν οτους ανθρώπους: με μιá καταχθόνια δύναμη τραβούν όλοένα περισσότερους ανθρώπους στην άόρατη τροχιά της ύπαρξής τους. Μά το έργο του Νίτσε έχει μιá δύναμη άπωθητική. Αποδιώχνει απ' αυτόν όλοένα περισσότερο όλους τους φίλους του και τον άπομονώνει με όλοένα μεγαλύτερη βία απ' το παρόν. Κάθε και-

* Συνέχεια από το προηγούμενο.

νούργιο βιβλίο του στοιχίζει ένα φίλο, κάθε έργο μιά σχέση. Σιγά-σιγά ό τελευταίος κι' αδύνατος δεσμός ενδιαφέροντος, πού ύπήρχε στα έργα του, σπάει: στην αρχή έχασε τούς φιλόλογους, έπειτα τό Βάγκνερ και τόν πνευματικό του κύκλο, και στο τέλος τούς συντρόφους τής νιότης του. Δέ βρίσκει πιά έκδόστη στη Γερμανία. Ή παραγωγή τών είκοσι του χρόνων, μαζεμένη άταχτα σε μιάν αποθήκη, ζυγίζει έξηντα τέσσαρα καντάρια. Είναι υποχρεωμένος νά καταφεύγει στα ίδια του τά χρήματα, αυτά πού δύσκολα οικονόμησε ή αυτά πού τού δωσαν, γιά νά έξακολουθήσει νά βγάζει τά βιβλία του. Μά όχι μόνο δέν τ' αγοράζει κανείς: ακόμα κι' όταν τά χαρίζει, ό Νίτσε, στο τέλος, δέν έχει πιά αναγνώστες. Από τό τέταρτο μέρος του «Ζαρατούστρα», τυπωμένο μέ έξοδά του, δέν τραβάει παρά σαράντα αντίτυπα και δέ βλέπει ανάμεσα στα έβδομηντα εκατομμύρια Γερμανούς παρά έπτά πρόσωπα, πού θά μπορούσε νά τούς τά στείλει, — τόσο ξένος, τόσο άπρόσιτα ξένος έγινε γιά τήν έποχή του ό Νίτσε στο άπόγειο του έργου του. Κανείς δέν του άνοίγει ένα ψίχουλο πίστωση, δέν του κάνει τήν παραμικρή επιθυμία: τό αντίθετο: γιά νά μη χάσει τόν τελευταίο από τούς φίλους τής νιότης του, τόν Overbeck, πρέπει νά δικαιολογείται πού γράφει βιβλία και νά ζητά νά του τά συγχωρούν. «Παλιέ μου φίλε, (νοιώθει κανείς τόν τόνο τής άνησυχίας του, βλέπει τό συσπασμένο του πρόσωπο, τ' άπλωμένα του χέρια, τίς χειρονομίες κάποιου πού τόν σπρώχνουν και πού φοβάται ένα καινούργιο χτύπημα), διάβασέ το από τήν αρχή ως τό τέλος, μην αφήσης τόν έαυτό σου νά ταραχτεί ή ν' αηδιάσει. Συγκέντρωσε όλη τή δύναμη τής εδνοίας σου γιά μένα. Αν όλο τό βιβλίο μου είναι άνυπόφορο, ίσως εκατό λεπτομέρειες νά μην είναι.» Μ' αυτό τόν τρόπο, στα 1887, τό μεγαλύτερο πνεύμα του αιώνα παρουσιάζει στους συγχρόνους, του τά μεγαλύτερα βιβλία τής έποχής και

δέ βρίσκει τίποτα πιο ήρωικό νά ύμνήσει σε μιά φίλια, παρά τουτό: «Τίποτα δέ μπόρεσε νά τήν καταστρέψει, ούτε κι' αυτός ό Ζαρατούστρας!» Τόσο άνυπόφορη δοκιμασία, τόσο μεγάλη κούραση έγινε γιά τούς πιο κοντινούς του Νίτσε ή δημιουργική δραστηριότητά του! Τόσο άνυπέρβλητη έγινε ή άπόσταση ανάμεσα στο πνεύμα του και τήν κατωτερότητα τής έποχής του! Ό άέρας γίνεται διαρκώς πιο άραιός γύρω του κι' ή σιωπή και τό κενό μεγαλώνουν όλοένα.

Ή σιωπή αυτή μεταμόρφωσε σε κόλαση τήν έσχατη, τήν έβδομη μοναξιά του Νίτσε: σπάει τό κεφάλι του στο μετάλλινό της τοίχο. «Έπειτα από μιάν επίκληση σαν τό Ζαρατούστρα μου, βγαλμένη από τά μύχια τής ψυχής μου, νά μην άκοις μιά λέξη γιά άπάντηση, τίποτα, τίποτα, μονάχα τήν άφωνη μοναξιά, χίλιες φορές πιο θλιβερή από δώ και πέρα, — αυτό ξεπερνάει όλους τούς τρόμους, κι' ό δυνατότερος μπορεί νά κινδυνέψει μέσα σ' αυτήν», βογγάει μιά μέρα, προσθέτοντας: «Και δέν είμαι ό δυνατότερος. Αισθάνομαι καμμιά φορά σά νάμαι θανάσιμα τραυματισμένος.» Μά δέ ζητάει χειροκροτήματα, έπιδοκιμασίες, δόξα: απεναντίας, τίποτα δέ θάταν πιο άρεστό στη φιλοπόλεμη ιδιοσυγκρασία του άπ' τήν όργή, τήν άγανάχτηση, τήν περιφρόνηση και τήν κοροΐδεια άκόμη («όταν βρίσκεται κανείς σε μιά κατάσταση πού μοιάζει σαν τό τεντωμένο ως τό σπάσιμο τόξο, κάθε παθιασμένο αίσθημα γίνεται άγαθοποιό, άρκει νά είναι δυνατό»). Θάθελε όποιαδήποτε άπάντηση, φλογερή ή παγωμένη, όποιαδήποτε πού θά τούδινε μιάν άπόδειξη τής ύπαρξής του, τής πνευματικής του ζωής. Μά κι' οι φίλοι του ακόμα άφίνουν άνήσυχια κατά μέρος τήν προσδοκόμενη άπάντηση, και στα γράμματά τους άποφεύγουν κάθε γνώμη, σαν κάτι τό θλιβερό. Κι' αυτή είναι ή πληγή πού τόν τρώει όλοένα περισσότερο, πού προσβάλλει τήν ύπερηφάνειά του, καίει τή φίλια τία του, λυώνει τήν ψυχή του, «ή πλη-

γή του να μην έχει κανείς καμμιάν απάντηση». Αύτη μοναξιά του κι' έσπειρε μέσα του τόν πυρετό.

Και να πού αυτός ο πυρετός, άφοι κρατήθηκε κρυφός, φανερώνεται. "Αν τόν έξετάσει κανείς στα γραφτά και τις έπιστολές των τελευταίων χρόνων του Νίτσε, μαντεύει εκεί μέσα τό γρήγορο άναπαλμό του αίματος, σάν από μιá μεγάλη πίεση του άραιωμένου άέρα: ή καρδιά των άλπινιστών και των άεροπόρων αίσθάνεται αυτές τις δυνατός σφυριές πουρχονται άπ' τά σκληρά δοκιμαζόμενα πνεμόνια. Τά τελευταία γράμματα του Κλάϊστ προδίνουν αύτη την τάση κι' αυτό τό δυνατό χτύπημα, αυτούς τους επικίνδυνους άναπαλμούς κι' αυτούς τους κρότους κάποιας μηχανής που πάει να τιναχτεί στον άέρα. Μιά ξαφνική νευρική άνυπομονησία ξεπετιέται άπ' την ήρεμη κι' ύπομονητική ψυχική διάθεση του Νίτσε: «Ή μακρυνά σιωπή έρέθισε την ύπερηφάνειά μου.» Ποθει, άπαιτεί τώρα μιάν απάντηση μ' όποιαδήποτε θυσία. Ένοχλεί τόν τυπογράφο με γράμματα και τηλεγραφήματα για να κάνει την έκτύπωση πιο γρήγορα, σά ναχε καμμιά σημασία ή άργοπορία. Δέν περιμένει πιά, σύμφωνα με τό σχέδιό του, να συμπληρωθεί ή «Θέληση της Δύναμης», τό κύριο έργο του, μά άποσπá άνυπόμονα άπ' αυτό κομμάτια και τά πετάει με όρμη σά φλεγόμενα δαδιά καταμεσης της έποχής του.

Ό «άλκουονικός τόνος» έχει χαθεί. Υπάρχουν στα τελευταία του έργα σάν πνιχτά βογγητά από ένα άτέλειωτο μαρτύριο και κραυγές όργης ύπερβολικά είρωνικές, βγαλμένες άπ' τό είναι του με τό μαστίγιο της άνυπομονησίας, γρυλλισμοί ενός σκυλιού μ' άφρισμένα χείλη και δόντια που βγάζουν σπίθες. Αύτός, που ήταν άδιάφορος, αρχίζει, στην έρεθισμένη «ύπερηφάνειά του», να προκαλεί την έποχή του, για να ταραχτεί στο τέλος άπ' τό ίδιο του τό βλέμμα, και βγάζει μιá λυσσασμένη κραυγή. Και για να

την έρεθίσει ακόμα περισσότερο, διηγείται μες στο «Εσσε Ηοπιό» τή ζωή του, μ' έναν κυνισμό που θά μείνει στην παγκόσμια ιστορία. Ποτέ βιβλία δε γίνανε ο καρπός ενός τέτοιου πόθου, μιás άρρωστης δίψας και μιás τέτοιας πυρετώδικης άνυπομονησίας, όσο οι τελευταίοι μνημειώδεις λίβελλοι του Νίτσε: όπως ο Ξέρξης διάταξε να μαστιγώσουν την άναίσθητη κι' άτίθασση θάλασσα, έτσι κι' αυτός θέλει με μιá τόσο τρελλή παλληκαριά να έρεθίσει την κατσουφιασμένη άδιαφορία που τόν τριγουρίζει. Υπάρχει, σ' αύτη την έπίμονη γι' απάντηση έπιθυμία, μιá δαιμονιακή άνησυχία, ένας μεγάλος φόβος μήπως δε ζήσει πιά τόσο πολύ που να ιδεί τό άποτέλεσμά της. Και νοιώθει κανείς ότι, έπειτα από κάθε χτύπημα του μαστίγιου, σταματάει μιá στιγμή και γέρνει έξω άπ' τόν έαυτό του, με μιá φριχτή άνησυχία, για ν' άκούσει την κραυγή των θυμάτων του. Μά τίποτα δέν κουνιέται. Καμμιά απάντηση δέν άνεβαίνει ως τή «γαλάζια» μοναξιά του. Ή σιωπή είναι σάν ένα σιδερένιο δαχτυλίδι γύρω άπ' τό λαιμό του, και καμμιά κραυγή, ούτε ή φοβερώτερη άπ' όσες γνώρισε ή άνθρωπότητα, δε θά μπορέσει πιά να τό σπάσει. Τό νοιώθει καλά: κανείς Θεός δε θά τόν λυτρώσει άπ' τή φυλακή της ύπέρτατης μόνωσης.

Μά να πού στις τελευταίες του ώρες μιá άποκαλυπτική όργη κυριεύει τό πνεύμα του που πνέει τά λείψια. Σάν τόν τυφλωμένο Πολύφημο, ρίχνει ούρλιάζοντας γύρω του όλόκληρους βράχους χωρίς να βλέπει αν πετυχαίνουν τό στόχο. Κι' άφοι δέν έχει κανένα να ύποφέρει και να αίσθάνεται μαζί του, πάει να κάνει τόν έαυτό του ν' άπορήσει με την ίδια του δύναμη. Σκότωσε όλους τούς Θεούς κι' έχει θεοποιηθεί ο ίδιος: «δέν πρέπει να γίνουμε οι ίδιοι θεοί για να δειχτομε άξιοι μιás τέτοιας δουλειάς;» Γκρέμισε όλους τούς βωμούς. Νά γιατί έχτισε ο ίδιος τό βωμό του, τό «Εσσε Ηοπιό», για να δοξολογείται ο ίδιος, αυτός που κανείς δέν τόν δοξολογεί, για να

γιορτάζει τὸν ἑαυτό του, ποὺ κανεῖς δὲν τὸν γιορτάζει. Στιβάζει τίς πιὸ μεγάλες πέτρες τῆς γλώσσας. Ἀκούει κανεῖς ν' ἀντηχοῦν σφυριές, ὅπως ποτὲ δὲν ἀντήχησαν σ' αὐτὸ τὸν αἰῶνα. Τραγουδάει μ' ἐνθουσιασμό τὸ πένθιμο τραγούδι τοῦ τῆς μέθης καὶ τῆς ἔξαψης, τὸν Παιῶνα τῶν πράξεων τοῦ καὶ τῶν νικῶν τοῦ. Σὰ νὰ κατεβαίνει ἕνα λυκόφως γεμάτο βουητό καὶ ταραχή, ὅπως ὅταν ἡ θύελλα ἐρχεται. Ἐπειτα τὸν ἀκοῦνε νὰ βγάζει ἕνα γέλοιο δυνατό, ἀνατριχιαστικό,

τρελλό, κάτι σὰν χαρούμενο παραλήρημα ἀπελπισμένου ποὺ σὰς ραγίζει τὴν ψυχὴ: εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ «Eccce Homo». Ἀλλ' αὐτὸ τὸ τραγούδι γίνεται ὀλοένα πιὸ ἀπότομο, τὰ γέλια ἀντηχοῦν ὀλοένα πιὸ διαπεραστικά μέσα στὶς σιωπηλὲς παγωμένες ἐκτάσεις καὶ, σὰ νάχει γίνει ἔξω φρενῶν, ὁ τραγουδιστὴς σηκώνει τὰ χέρια καὶ τὸ πόδι τοῦ σκιρτᾷ διθυραμβικά. Ἐπειτα, ξαφνικά, ἀρχίζει τὸ χορὸ, αὐτὸ τὸ χορὸ πάνω ἀπ' τὴν ἄβυσσο, — τὴν ἄβυσσο τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τοῦ ἴδιου.

Ο ΧΟΡΟΣ ΠΑΝΩ ΑΠ' ΤΗΝ ΑΒΥΣΣΟ

* Ἄν κοιτάξεις γιὰ καιρὸ μιὰν ἄβυσσο, κί' ἡ ἄβυσσος σὲ κοιτάζει ἐπίσης.

Οἱ πέντε μῆνες τοῦ φθινόπωρου τοῦ 1888, ἡ τελευταία δημιουργικὴ περίοδος τοῦ Νίτσε, εἶναι μοναδικοὶ στά χρονικὰ τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς. Ποτὲ ἴσως, σ' ἕνα τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα, ἕνα μονάχο πνεῦμα δὲ θὰ σκέφτηκε τόσο πολὺ, μὲ τρόπο τόσο ὀρμητικά, ἀδιάκοπα, ὑπερβολικά, ριζικά. Ποτὲ ἕνα γήινο μυαλό δὲν κυριεύτηκε ὅμοια ἀπ' τίς ἰδέες, δὲ γέμισε τόσο ἀπὸ εἰκόνες, δὲν πλημμύρισε ἀπὸ μουσικὴ, ὅσο τὸ μυαλό τοῦ Νίτσε, τὸ σημαδεμένο ἀπὸ τὴ Μοῖρα. Ἡ διανοητικὴ ἱστορία ὄλων τῶν χρόνων, στὴν τόση ἔκτασή της, δὲ μᾶς δίνει κανένα ἄλλο παράδειγμα τέτοιας ἀφθονίας, τέτοιας ἔκστασης ἀπὸ ἀδιάκοπα μεθύσια, τέτοιας φανατικῆς μανίας γιὰ δημιουργία. Μόνο, ἴσως, κοντά του καὶ τὸ ἴδιο ἔτος, στὸ ἴδιο μέρος, κάποιος ζωγράφος «δοκιμάζει» νὰ πετύχει μιὰ παραγωγή τόσο βιαστικὴ ποὺ νὰ συγγέεται πιά μὲ τὴν τρέλλα: στὸν κῆπο τοῦ τῆς Arles καὶ στὸ φρενοκομεῖο του, ὁ Van Gogh ζωγραφίζει μὲ τὴν ἴδια γοργότητα, μὲ τὸ ἴδιο ἐκστατικὸ πάθος γιὰ τὸ φῶς, μὲ τὴν ἴδια μανιασμένη δημιουργικὴ ἀφθονία. Μόλις τελείωσε ἕναν ἀπ' τοὺς πίνακές του μὲ τὸ ζωηρὸ φῶς, καὶ νὰ ποὺ οἱ γραμμὲς του τραβιῶνται γρήγορα σ' ἕνα καινούργιο πᾶνι, χωρὶς κανένα

δισταγμὸ, κανένα σχέδιο, καμμιά συλλογὴ. Δημιουργεῖ σὰ νὰ τοῦ ὑπαγορεύουν, μὲ μιὰ ζωηρότητα καὶ μιὰ γρηγοράδα τοῦ ματιοῦ διαβολικὴ, σὲ μιὰν ἀτέλειωτη διαδοχὴ καινούργιων ἀπόψεων. Οἱ φίλοι ποὺ ἄφησαν ἐδῶ καὶ μιὰν ὥρα τὸν Van Gogh στὸ καβαλέτο του, παραξενεύονται πολὺ ποὺ τὸν βλέπουν, γυρίζοντας, νάχει τελειώσει ἕνα δεῦτερο πίνακα καὶ — δίχως διακοπὴ — μὲ τὸ πινέλο ὑγρὸ καὶ τὰ μάτια ἀναμένα, ν' ἀρχίζει ἕναν τρίτο: ὁ δαίμονας ποὺ τὸν κρατάει ἀπ' τὸ λαιμὸ δὲν ἀνέχεται ν' ἀνασάνει μιὰ μονάχα στιγμὴ, χωρὶς νὰ ρωτᾷ — ὁ σύντροφος τοῦ ἱλίγγου — ἂν δὲν παραλύει ἔτσι τὸ σῶμα ποὺ ἀγκομαχάει καὶ φλέγεται κάτω ἀπ' τὴ δύναμή του. Μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ὁ Νίτσε δημιουργεῖ ἔργο πάνω σ' ἔργο, χωρὶς ἀνάπαυση, χωρὶς νὰ πέρνει ἀναπνοή, μὲ τὴν ἴδια ζωηρότητα καὶ τὴν ἴδια γρηγοράδα ποὺ σὸν κί' αὐτὲς δὲ βρῖσκεται ὅμοιες. Δέκα μέρες, δεκαπέντε μέρες, τρεῖς βδομάδες, νὰ πόσο χρειάζεται γιὰ τὰ τελευταῖα τοῦ ἔργου: σύλληψη, δούλεμα, γέννηση, παρουσίαση καὶ τελικὴ ἐπεξεργασία, ὅλα αὐτὰ ξεπηδοῦν ἀπότομα σὰν ἀστραπή. Δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ περίοδος ἐπώασης, στιγμὲς ἀνάπαυσης, ἔρευνες, δισταγμοί, ἀλλαγές καὶ διορθώ-

σεις. Όλα είναι μεμιας τέλεια, οριστικά, αμετάβλητα, φλογερά μαζί και παγωμένα. Ποτέ κανένα μυαλό δεν ανέβασε σε μιά τόσο ψηλή και τόσο διαρκή ηλεκτρική τάση τις τελευταίες δονήσεις του λόγου του. Ποτέ η σύνδεση των λέξεων δεν έγινε με γοργότητα τόσο μαγική. Το δράμα την ίδια στιγμή γίνεται λόγος, ή ιδέα φωτίζεται τέλεια και, παρ' όλη αυτή τη γιγάντια αφθονία, κανείς δεν αισθάνεται τον κόπο ή την προσπάθεια που απαιτήθηκαν ή δημιουργία έπαψε από καιρό να είναι μιά πράξη, μιά δουλειά. Είναι απλά ένα πάρεργο, μιά παρεμβολή ανώτερων δυνάμεων. Αυτός, που μέσα του δονείται το πνεύμα, δεν έχει ανάγκη παρά να σηκώσει τα μάτια, αυτά τα μάτια που βλέπουν μακριά και «σκέπτονται μακριά», κι άμέσως βλέπει (σαν τον Hoelderlin στο τελευταίο του πέταγμα προς τις μυθικές όνειροπολήσεις) γιγάντια διαστήματα χρόνου στο παρελθόν και στο μέλλον: κι αυτός που κατέχεται από το δαιμόνιο της καθαρότητας, τα βλέπει με μιά δαιμονική καθαρότητα μες στο είναι του. Δεν έχει παρά ν' απλώσει το χέρι, το δυνατό και γρήγορο χέρι του, για νά τ' αρπάξει. Και μόλις τ' αρπάζει, νά που αυτά γεμίζουν από εικόνες, συγκλονιζόμενες από μουσική, ζωντανές κι έμψυχωμένες. Κι αυτός ο χείμαρρος των ιδεών και των εικόνων δε σταματά ούτ' ένα δευτερόλεπτο σ' όλες αυτές τις πραγματικά ναπολεόντειες ημέρες. Το πνεύμα έδω είναι πλημμυρισμένο, κυριεμένο από μιά πρωτόγονη δύναμη: «Ο Ζαρατούστρας έχει όρμησει καταπάνω μου.» Αισθάνεται πάντα μιά γερή έκπληξη όταν βρίσκεται άφωπλισμένος μπρός σε κάτι πιδ δυνατό από τόν έαυτό του, για τó όποιο μιλάει σαν κάποιο μέρος του πνεύματός του, ένα πρόχωμα καμωμένο από λογική κι οργανική άμυνα, νάχε παρασυρθεί από ένα ποτάμι που τώρα πέφτει με μανία πάνω σ' αυτό τó αδύνατο και αλαζονικά στερημένο από κάθε επιθυμία όν. «Ίσως ποτέ νά μη γεννή-

θηκε ένα πράγμα από όμοιο ξεχειλισμα δύναμης», λέει ο Νίτσε έκστατικά, μιλώντας για τά τελευταία του έργα. Μά ποτέ δεν τολμάει νά πει ότι ή ίδια του δύναμη ήταν αυτή που δούλευε μέσα του και τόν κατάστρεφε. Άπεναντίας νοιώθει τόν έαυτό του σά μεθυσμένο, νοιώθει με κάποια εὐλάβεια πώς είναι μόνο «ό τηλεβόας για προστάγματα που έρχονται από τόν άλλο κόσμο» και πώς κατέχεται σαν άγιος από ένα τρανό δαιμόνιο.

Μά ποιός θα τολμήσει νά περιγράψει αυτό τó θαύμα της έμπνευσης, τά άγκομαχητά και τó ρίγη αυτής της φουρτουνιασμένης παραγωγής, που λυσσάει χωρίς διακοπή πέντε μήνες, άφοδ ό ίδιος, στόν ένθουσιασμό της εὐγνωμοσύνης του, στη φωτισμένη δύναμη των πραγμάτων που πρό όλιγου έζησε, τó περιέγραψε; Δέ μπορούμε παρά ν' αντιγράψουμε αυτή τή σελίδα της πρόζας που σέρνει άστραπές, καθώς τήν έγραψε ό ίδιος: «Έίχε κανείς, στο τέλος του 19ου αιώνα, μιά ξεκάθαρη ιδέα γι' αυτό που οι μεγάλοι ποιητές καλούσαν έμπνευση; Άν όχι, θα πώ έγώ τί είναι. Δίχως τó παραμικρό υπόλειμμα δεισιδαιμονίας, κανείς δε θα μπορούσε στ' άλήθεια νά τινάξει από πάνω του τήν πεποίθηση πώς είναι — τίποτα λιγώτερο, τίποτα περισσότερο — μιά ένσάρκωση, ένας τηλεβόας, ένας μεσάζων για έπικοινωνία με ανώτερες δυνάμεις. Μονάχα ή έννοια που έχουμε για τήν άποκάλυψη, για κάποια λεπτότητα κι ασφάλεια άνείπωτη, για κάτι που άκούγεται και φαίνεται έξαισία, για κάποιο πράγμα που σάς τaráζει και σάς άναστατώνει ως τά κατάβαθα του είναι σας, μάς δίνει μιά ιδέα του πράγματος. Τό άκούει κανείς, χωρίς νά επιθυμεί ν' άκούει. Τό δέχεται χωρίς νά ρωτά ποιός τó δίνει. Μιά σκέψη ξεπετιέται φωτεινή σαν άστραπή, άναπόφευκτα, χωρίς τίποτε τó άμφίβολο στη μορφή της. Η προτίμηση ή δική μου ποτέ δεν είχε θέση. Μιά έκσταση, που ή φοβερή της όρμη χάνεται καμμά φορά σ' ένα χείμαρρο δακρύων, και

που εξαιτίας της τό βήμα άλλοτε είναι βιαστικό κι' άλλοτε άργό· ένας τρόπος νά βρίσκεται κανείς έξω άπ' τόν έαυτό του μέ την πολύ ξεκάθαρη συναίσθηση μιās άτέλειωτης κρυάδας και μιās άτέλειωτης τρεμούλας που φτάνει ως τις φτέρνες· μιιά άπέραντη εύτυχία, όπου τά πιό οδυνηρά και τά πιό σκοτεινά πράγματα δέ γεννούν καμμιά διάθεση αντίστασης, μά φαίνονται άπαραίτητα κι' άναγκαία, σάν ένα συμπληρωματικό χρώμα στη μέση αύτης της φωτοπλημμύρας· ένα ένστικτο ρυθμικών αναλογιών που άγκαλιάζουν άπέραντα διαστήματα, όπου άπλώνονται οι μορφές, — ή άπόσταση, ή άνάγκη ενός πλατειού ρυθμού, είναι πάνω κάτω τό μέτρο της δύναμης της έμπνευσης, ένα είδος αντίβαρου στην πίεση και την όρμη της... "Όλα περνούν κατά βάθος άθέλητα, σ' ένα ξεχειλισμα του αίσθήματος της λευτεριάς, του άπόλυτου, της δύναμης, της θεότητας... Τό πιό χαρακτηριστικό είναι ή άνάγκη της εικόνας, της μεταφοράς της έννοιας. Δέ λογαριάζει πιά κανείς τί είναι μιιά εικόνα ή μιιά μεταφορά της έννοιας. Τό κάθε τί παρουσιάζεται σάν ή πιό άμεση έκφραση, ή πιό σωστή, ή πιό άπλή. Θάλεγε κανείς στ' αλήθεια, για νά θυμηθούμε μιιά κουβέντα του Ζαρατούστρα, πώς τά ίδια τά πράγματα έρχονται και προσφέρονται για νά ύπηρετήσουν τη μεταφορά των έννοιων. («Έδω όλα τά πράγματα έρχονται ύπάκουα στό μάθημά σου και σέ χαϊδεύουν γιατί θέλουν ν' άνέβουν στη ράχη σου. Έδω καρβαλλικεύεις πάνω στην κάθε παραβολή για νά πäs στην κάθε αλήθεια. Έδω σου άνοίγονται άμέσως όλοι οι λόγοι του όντος κι' όλα τά στολίδια του λόγου. Τό κάθε τί θέλει έδω νά γίνει λόγος, τό κάθε τί που «έγινε κάτι» θέλει νά τό μάθεις νά μιλάει.») Αυτή είναι ή πείρα μου για την έμπνευση. Δέν άμφιβάλλω ότι θάπρεπε νά γυρίσω χιλιάδες χρόνια πίσω για νάβρω κάποιον που θάχε τό δικαίωμα νά μου πει: —Κι' ή δικιά μου έπίσης.»

Σ' αυτόν τό μεθυστικό τόνο της μακαριότητας, σ' αυτό τόν ύμνο πός τόν έαυτό του, τό ξέρω, οι γιατροί διαβλέπουν σήμερα: την εύφορία, τό αίσθημα της τελευταίας ήδονής του μελλοθάνατου, σάν στίγμα μεγαλομανίας, αύτης της έξύψωσης του έγώ που είναι τυπική στά άρρώστα μυαλά. Μά, ρωτάω, πότε ή κατάσταση του δημιουργικού μεθυσιοú «σκαλίστηκε» για την αιωνιότητα μέ όμοια διαμαντένια καθαρότητα; Γιατί εκεί είναι τό μοναδικό και άνήκουστο θαύμα των τελευταίων έργων του Νίτσε: ένας ύπέρτατος βαθμός καθαρότητας συνοδεύει ύπνοβατικά τόν ύπέρτατο βαθμό του μεθυσιοú και γλυστρούν σάν έρπετά καθώς γλεντούν μέ τη σχεδόν κτηνώδη τους δύναμη. Συνήθεια είναι οι φρενιασμένοι, που ό Διόνυσος μέθυσσε την ψυχή τους, νάχουν τά χείλια χοντρά κι' ή κουβέντα τους νά ναι σκοτεινή. "Όπως σέ όνειρο, οι έκφράσεις τους είναι παραγμένες. "Όλοι αυτοί που κοίταξαν την άβυσσο, έχουν τόν τόνο τόν "Όρφικό, τόν Πυθιακό και μυστηριώδη τόνο μιās γλώσσας του άλλου κόσμου, που μόνο μιιά προαίσθηση φοβερή έχουν για αύτην οι αίσθήσεις μας, ενώ τό πνεύμα μας δέν την καταλαβαίνει καθόλου. Μά ό Νίτσε ό ίδιος, κρατάει μιάν έξαιρετική καθαρότητα στην έξαρσή του και ό λόγος του μένει άδιάκοπα σκληρός και κοφτερός ανάμεσα σ' όλες τις φλόγες του μεθυσιοú. "Ισως νά μήν υπήρξε άκόμη όν που νά κατακύλησε στό βάθος του βαράθρου της τρέλλας μέ τόση ψυχραιμία και καθαρότητα, μέ τόση λογική και τόση ήρεμία: ή έκφραση του Νίτσε δέν είναι (σάν του Hoelderlin, σάν των μυστικιστών και των πυθιαστών) άλλαγμένη και σκοτεινή άπ' τό μυστήριο. "Απεναντίας, ποτέ δέν υπήρξε πιό άληθινή παρά στά τελευταία του δευτερόλεπτα, θά μπορούσε μάλιστα νά πει κανείς πώς φωτίστηκε άπλετα άπ' τό μυστήριο. Είναι αλήθεια πώς κάποιον επικίνδυνο φώς λάμπει εκεί. "Έχει τη φανταστική κι' άρρώστη λάμψη ενός «ήλιου του μεσονυχτιού», που

ἀνατέλλει κατακόκκινος πάνω ἀπ' τὰ παγόβουνα. Είναι ένα φῶς τῆς ψυχῆς πού στή μοναδική του μεγαλοπρέπεια κάνει νά γεννιέται τὸ ρίγος. Δὲ θερμαίνει, μὰ τρομάζει: δὲ γοητεύει, μὰ σκοτώνει. Ὁ Νίτσε δὲ σύρθηκε στὴν ἄβυσσο ἀπ' τὸ σκοτεινὸ ρυθμὸ τοῦ αἰσθήματος, ὅπως ὁ Heidegger, οὔτε ἀπὸ ἓνα κύμα μελαγχολίας: ἐξαντλήθηκε ἀπ' τὸ ἴδιο τοῦ φῶς, —σὰ νὰ τὸν χτύπησε ὁ ἥλιος, ἓνας ἥλιος ἐξαιρετικά καυτέρος καὶ φωτεινός, —ἀπὸ ἓνα φλογερὸ κι' ἀνυπόφορο ἀναγάλλιασμα. Ἡ ἐκμηδένιση τοῦ Νίτσε εἶναι ἓνα εἶδος θανάτου ἀπὸ φῶς, μιὰ ἀπανθράκωση τοῦ πνεύματος ἀπ' τὴν ἴδια τοῦ φλόγα.

Ἀπὸ καιρὸ αὐτὲς οἱ πολὺ δυνατὲς καθαρότητες κάνουν νά πάλλει ἡ καρδιά του καὶ τὸν ἀγκαλιάζουν. Ὁ ἴδιος, στή μαγική του προγνωστικὴ δύναμη, τρομάζει συχνά ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀφθονία τοῦ φωτὸς ποῦρχεται ἀπὸ ψηλά, κι' ἀπὸ τὰ ἄγρια ἀναγαλλιάσματα τῆς ψυχῆς του. «Οἱ ὀρμές τοῦ αἰσθήματός μου μὲ κάνουν νά ριγῶ καὶ νά γελάω.» Μὰ τίποτα δὲ μπορεῖ πιά νά ἐμποδίσει αὐτὸ τὸ ρεῦμα τῆς ἔκστασης, αὐτὸ τὸ στρόβιλο τῶν σκέψεων πού κατεβαίνουν ἀπ' τὸν οὐρανὸ—σὰ γεράκια καὶ πού θορυβοῦν γύρω του, ἠχηρὲς καὶ γεμάτες ἀντίλαλο, μέρα-νύχτα, νύχτα-μέρα, ὥρα τὴν ὥρα, ὥσπου τὸ αἷμα του πάει νά σπάσει τὰ μηνίγγια του. Τὴ νύχτα, ἡ χλωράλη τὸν παρηγορεῖ ρίχνοντας πάνω του ἓνα ἀδύνατο σκέπασμα—τὸν ὕπνο—ἐνάντια στὸ θορυβώδικο ἐρχομὸ τῶν ὀραμάτων. Μὰ τὰ νεῦρα του εἶναι σὰν πυρωμένα σύρματα: ὀλόκληρο τὸ εἶναι του γίνεται ἠλεκτρισμὸς καὶ φῶς τρεμουλιαστό, φλογερὸ καὶ δυνατό σὰν ἀστροπελέκι.

Πρέπει λοιπὸν νά ἐκπλαγοῦμε ἂν, σ' αὐτὸ τὸ στρόβιλο τῶν τόσο γρήγορων ἐμπνεύσεων, σ' αὐτὸ τὸ ἀδιάκοπο ἀνάβρυσμα σκέψεων πού φέρνουν ἴλιγο, χάνει τὴ συνάφεια μὲ τὴ στερεὰ γῆ, κι' ἂν, πειραζόμενος ἀπ' ὄλα τὰ δαιμόνια τοῦ πνεύματος, ὁ Νίτσε δὲν ξέρει πιά ποιὸς εἶναι κι' ὁ ἴδιος, δὲ

νοιώθει πιά τὰ σύνορά του, ὁ ἀπεριόριστος; Ἀπὸ καιρὸ τώρα (ἀφ' ὅτου αἰσθάνεται πὼς ὑπακούει στὶς ἐπιταγὲς τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων κι' ὄχι στὸ ἐγὼ του) τὸ χέρι του ἀρνεῖται νά βάζει κάτω ἀπ' τὰ γράμματά του τὸ ἴδιο τοῦ ὄνομα: Φρειδερίκος Νίτσε. Γιατὶ ὁ ἔγγονος τοῦ προτεστάντη πάστορα τοῦ Naumbourg πρέπει νά αἰστανθεῖ στὸ βάθος τῆς ὑπαρξῆς του ὅτι ἀπὸ καιρὸ δὲν εἶναι πιά αὐτὸς πού ζεῖ πράγματα τόσο ἀλλόκοτα, ἀλλὰ μᾶλλον ἓνα ὄν πού δὲν ἔχει ἀκόμα ὄνομα, μιὰ δύναμη ἀνώτερη, ἓνας νέος μάρτυρας τῆς ἀνθρωπότητας. Νά γιατί δὲν ὑπογράφει τίς τελευταῖες του ἐντολές παρὰ μὲ ὄνόματα συμβολικά: «Τὸ τέρας», «ὁ σταυρωμένος», «ὁ Ἀντίχριστος», «ὁ Διόνυσος», ἀφ' ὅτου αἰσθάνεται πὼς εἶναι ἓνα μὲ τίς ἀνώτερες δυνάμεις σ' αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ὄχι πιά σὰν ἓναν ἄνθρωπον, μὰ σὰ μιὰ δύναμη καὶ μιὰ ἱερὴ ἀποστολή. «Δὲν εἶμαι ἓνας ἄνθρωπος, εἶμαι μιὰ δυναμίτις», «εἶμαι ἓνα γεγονός τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας, πού κόβει στὰ δυὸ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας», φωνάζει μὲ μιὰ μανία νά βρῖσει μὲ τὸν πιὸ φοβερὸ τρόπο, μέσα στή φριχτὴ σιωπῆ. Ὅπως ὁ Ναπολέον στή Μόσχα πού καίγεται, μὲ μπρὸς του τὸν ἀτέλειωτο χειμῶνα τῆς Ρωσίας καὶ γύρω του τὰ ἄθλια ἀπομεινάρια τοῦ πιὸ δυνατοῦ ἀπ' τοὺς στρατοὺς, δημοσιεύει ἀκόμη τίς πιὸ μεγαλόπρεπες (μέχρι γελοιοτήτος) καὶ πιὸ ἀπειλητικὲς προκηρύξεις, ἔτσι κι' ὁ Νίτσε, στὸ πυρωμένο Κρεμλίνο τοῦ μυαλοῦ του, συνθέτει, ἀδύνατος, μὲ τὰ ἀπομεινάρια τῶν σκέψεων του, τοὺς πιὸ ἐκπληκτικὸς λιβελλοὺς: διατάζει τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας νὰρθεῖ στή Ρώμη γιὰ νὰ τὸν τουφεκίσουν. Καλεῖ τίς Εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις σὲ μιὰ στρατιωτικὴ δράση κατὰ τῆς Γερμανίας, πού ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν κλείσει σ' ἓνα σιδερένιο μάγγανο. Ποτὲ μανία περισσότερο ἀποκαλυπτικὴ δὲ ρίχτηκε πιὸ ἄγρια στὸ κενό, ποτὲ τόσο ὑπέροχη βρισιὰ δὲν ἔσπρωξε ἓνα πνεῦμα πάνω ἀπ' ὄλα τὰ γήινα πράγ-

ματα. Τὰ λόγια του ἀντηγοῦν σὰ χτυπήματα σφυριοῦ ποῦ πέφτει σ' ὀλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τοῦ κόσμου. Ζητάει ν' ἀλλάξει τὸ ἡμερολόγιό κι' ὑπολογίζει ὄχι πιά ἀπ' τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, μὰ ἀπ' τὸ φανέρωμα τοῦ Ἀντίχριστοῦ του. Βάζει τὴν εἰκόνα

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

του πάνω ἀπ' ὄλες τὶς μορφές ὄλων τῶν ἐποχῶν. Τὸ ἄρρωστο μάλιστα παραμιλητὸ τοῦ Νίτσέ εἶναι ἀκόμη πιὸ μεγάλο ἀπὸ τὸ παραμιλητὸ ὄλων τῶν ἄλων ποῦ τὸ πνεῦμα τους τυφλώθηκε, —κι' ἐδῶ ἀκόμη, ὅπως παντοῦ, βασιλεύει σ' αὐτόν ἡ πιὸ θανάσιμη ὑπερβολή.

Μεταφρ. Π. Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΟΙ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ

Ἀργά, γλυκά καὶ πένθιμα βογγᾶνε
οἱ φάμπρικες στὴν πέρα γειτονιά
αὐγὴ, βραδάκι, νύχτα, ξεφυσᾶνε,
λιβάνι τῆς δουλειᾶς βγαίνει ἢ καπνιά.
Παιδιά, κορίτσια, γέρους ἀγκαλιάζουν
βαθειὰ στὴ σιδερένια τους κοιλιά
γι' αὐτές, ψυχές δὲν κλαῖνε, δὲ στενάζουν,
ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει κἄν μιλιά.
Χωρὶς καρδιά καὶ μνήμη παραστέκουν
τὶς μαῦρες μηχανές μέσ' τὴ βοή,
βογγοῦν, πονοῦν κι' ἐλπίδες πλέκουν,
ἀθῶοι γιὰ τὴ δύστυχη ζωὴ.
Βουβοί, σκυφτοί, κι' ἀράθυμοι γυρνᾶνε
οἱ δόλιοι δουλευτὲς γιὰ τὴ δουλειά,
κι' ἄργα, γλυκά, καὶ πένθιμα βογγᾶνε
οἱ φάμπρικες στὴν πέρα γειτονιά.

ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΜΗΣ

Η ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ

— Θέ νά μολάρω τὸ καῖκι μου μιὰ νύχτα
ἀπὸ τῆς πόλης τὴ θαμπὴ τὴν προκυμαία,
καὶ μὲ τὸ σκοτεινὸ μου τ' ὄνειρο σημαία,
δίχως τιμόνι ἀπ' τὸ λιμάνι θ' ἀνοιχτῶ.

Κι' ἂν εἶναι τρικυμία, ἄς πνιγῶ,
καὶ γὼ καὶ τὸ καῖκι μου νά λείψω.
Μ' ἀπ' τὴ σκλαβιά τῆς προκυμαίας σας, ν'
Στὰ λεύτερα τὰ κόματα ἄς χαθῶ. [ἀνοιξῶ.

— ὦ! νά μὴν ἔρθω πιά στὴν προκυμαία
στῆς προσμονῆς τὸ γάντζο νά δεθῶ!
Νά φύγω, κι' ὅπου θέλει ἄς συρθῶ.
Νά φύγω ἀπ' τὴ ψηλὴν τὴν προκυμαία.

ΤΑΣΟΣ ΛΕΛΑΚΗΣ